

УДК 811.81'373

Корнієць К.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ МОВНОГО ПУРИЗМУ ТА ПРОБЛЕМА НОМІНАЦІЇ ЙОГО ПРОЯВІВ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У цій статті розглядається питання про місце мовної політики в сучасній науці про мову, наводиться класифікація форм та проявів мовної політики, робиться спроба дати найбільш повне визначення поняття «мовного пуризму», а також дається характеристика різних варіантів номінації проявів мовного пуризму в турецькій мові. Відзначається, що по відношенню до запозичених одиниць нерідко виникають дві крайності: з одного боку, пере-насичення мови іноземними словами і зворотами, з іншого – заперечення всього іншомовного і прагнення вжити лише споконвічне слово. На даному етапі розвитку турецької мови, незважаючи на діяльність Турецького лінгвістичного товариства, спостерігається явний надлишок запозичених слів, при цьому процес їх входження в турецьку мову не слабшає. Саме тому в цьому дослідженні порушується актуальне для сучасної турецької лінгвістики питання запозичень з європейських мов.

Ключові слова: мовний пуризм, запозичення, тюркологія, мовна реформа, мовна політика, Турецьке лінгвістичне товариство.

Korniets Katerina

Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONCEPT OF LINGUISTIC PURISM AND PROBLEM OF NOMINATION OF ITS MANIFESTATION IN TURKISH LANGUAGE

Summary. This article deals with the problem of the place of language policy in modern language science, the classification of forms and manifestations of language policy, an attempt to give the most complete definition of the concept of «linguistic purism», and also describes the various variants of the nomination of manifestations of linguistic purism in the Turkish language. It is noted that in relation to borrowed units, two extremes are often encountered: on the one hand, oversaturation of the language with foreign words and turns of speech, on the other – the denial of all the foreign language and the desire to use only the original word. At this stage of the development of the Turkish language, despite the activities of the Turkish linguistic society, there is a clear surplus of borrowings, while the process of their entry into the Turkish language is not diminished. That is why in this research the issue of borrowing from European languages is relevant for contemporary Turkish linguistics. The actuality of this article is due to the fact that borrowing from one language to another is simultaneously part of the language and part of the process of globalization itself. In addition, this issue can be considered in the context of other European languages. Borrowing arises as a result of innovation in any field of science or technology. So, in their example, you can trace the development of any language, as well as analyze the positive and negative impact on a particular language. Borrowing is partly a reflection of the desire for scientific progress and to civilization, because on their basis the language of international terminology is formed. This opinion is followed by many researchers of this phenomenon. But there is another point of view on the problem of borrowing. Many scholars believe that borrowing leads to clogging the language, its limitations, simplicity. As a result, it leads to a loss of authenticity of the language, cultural aspects, etc. The subject of the article is Turkish language, because nowadays Turkey is a country where huge efforts are aimed at preserving the purity of the language. The object is linguistic purism in Turkish language as a way of combating borrowing. The purpose of this article is to analyze the problem from the point of view of «language» on the basis of the Turkish language.

Keywords: linguistic purism, borrowing, turkology, linguistic reform, language policy, Turkish linguistic society.

Постановка проблеми. Актуальність статті обумовлена тим, що запозичення з однієї мови в іншу є одночасно частиною мови й частиною самого процесу глобалізації. Крім того, дану проблематику можна розглядати в контексті інших європейських мов. Запозичення виникають як результат новаторства в якій-небудь галузі науки або техніки. Отже, на їхньому прикладі можна простежити тенденції розвитку будь-якої мови, а також проаналізувати позитивний і негативний вплив на конкретну мову.

Запозичення є частково відображенням прагнення до наукового прогресу й до цивілізації, оскільки на їхній основі створюється мова міжнародної термінології. Такої думки дотримуються чимало дослідників цього явища. Але є й інша точка зору на проблему запозичень. Багато вчених вважають, що запозичення ведуть до засмічення мови, його обмеженості, спрощеності.

Як наслідок, це призводить до втрати автентичності мови, культурних аспектів тощо.

Предметом статті є турецька мова, тому що на даний час Туреччина – країна, де величезні зусилля спрямовані на збереження чистоти мови. Об'єкт – мовний пуризм у турецькій мові як спосіб боротьби із запозиченнями.

Мета статті. Метою статті вбачаємо в тому, щоб на основі турецької мови проаналізувати дану проблему з точки зору «мови».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовний пуризм (використо-вуваний у вітчизняній лінгвістиці термін походить від французького слова-прототипу «purisme»), що сходить до латинського «purus» – «чистий»; відповідні терміни в німецькій («Purisme») і англійській («purism») мовах мають аналогічне походження) – це діяльність, заснована на науковому (частіше ненауковому, тобто

нелінгвістичному) підході щодо вдосконалення мови, піддана внутрішньомовним і позамовним впливам, що й ставить своєю основною метою очищення, головним чином, лексичної системи мови від непотрібних, «шкідливих» (з погляду пуристів) елементів і заміну їх засобами рідної мови відповідно до літературної норми [7, с. 11].

Поняття мовного пуризму розробляється в монографіях Р.О. Будагова (1965), Р.Е. Келлера (1995), В.М. Ярцевої (2004), у навчальних посібниках М.М. Гухмана, Н.М. Семенов і Н.С. Бабенко (1984), М.Д. Степанової і І.І. Чернишової (1986), дисертаційних дослідженнях М.Є. Геєрс (2002), Л.В. Житнікової (1998), С.С. Ізюмської (2000), публікаціях Б.Б. Кашпу (1985), Р. Хоберга (2000). У даних роботах дається уявлення про конкретні фактори, що сприяють зародженню мовного пуризму, про його творців, типи й ефективності.

Виклад основного матеріалу. Перші прихильники мовного пуризму вели, переважно, практичну діяльність по втіленню своїх поглядів і підкріплювали її лише ідеологічними аргументами. Коли ж стали з'являтися теоретичні роботи з пуризму, то й тоді необхідність у його визначенні виникла не відразу через семантичну прозорість самого терміна. Якщо ж і робилися спроби сформулювати визначення, то це, найчастіше, зводилося до розширеного опису окремих його характерних ознак.

Одними з перших на нове поняття відреагували лексикографи. Так, в енциклопедичному словнику Брокгауза й Єфрона пуризмом називається «пе-ребільшене прагнення до чистоти літературної мови, до вилучення з неї будь-яких сторонніх елементів» [9, с. 76]. За Ахмановою пуризм – боротьба проти неологізмів, проти введення у вживання запозичених і інтернаціональних слів і т.п., не заснована на науковому дослідженні тенденцій розвитку даної мови [4, с. 143].

У міру розвитку лінгвістичної науки підходи до визначення даного поняття змінювалися. Чеський дослідник А.Д. Шевчик, прихильник функціонального підходу в лінгвістиці, визначав пуризм як «єдність поглядів щодо регулювання мовного кодексу й розвитку літературної мови відповідно до ідеальної моделі «чистої» мови, виражених у викоріненні мовних елементів, які не відповідали цій моделі» [9, с. 56]. М.Є. Геєрс у своєму дисертаційному дослідженні вказує, що «мовний пуризм – це мовна політика, орієнтована на перетворення словникового складу мови, виходячи з певних уявлень про прийнятність тих або інших лексичних одиниць, словотворчих або синтаксичних моделей» [1, с. 4].

Характерно, що при визначенні поняття «мовного пуризму» лінгвісти США й Великобританії, наприклад Д. Крістал, підкреслюють, у першу чергу, другу складову частину пуризму – протидія проникненню в літературну мову діалектизмів, варваризмів та інших елементів самої мови, відмінних від стандарту [12, с. 62]. Безсумнівно, подібний підхід є результатом специфіки мовної ситуації, що склалася в країні, коли мова не зазнає надмірного впливу з боку інших мов. На цьому прикладі можна помітити, що дефініція поняття мовного пуризму залежить від склав-

шоїся мовної ситуації, і для кожної із ситуацій найбільш відповідним може бути своє визначення, що відображає її характерні ознаки. Оскільки подібних ознак чимало, то й визначення можуть мати помітні відмінності. Таким чином, дефініції поняття мовного пуризму виходять або короткими й загальними – «рух за чистоту мови», або детальними, що розкривають значення даного поняття за низкою характеризуючих його ознак [10, с. 48].

До факторів, які сприяють зародженню мовного пуризму, прийнято відносити історичні, політико-економічні, соціальні й культурні події, що відбуваються на території народу-носія певної мови. Необхідною умовою здійснення пуристичної діяльності є початок або закінчення становлення національної літературної мови, лише в рамках якої й можливий мовний пуризм.

У наукових працях з питань відношення лінгвістів і суспільства до активного процесу запозичення в рідну мову наводяться наступні класифікації пуризму.

З точки зору спрямованості пуристичної діяльності різняться внутрішній (соціальний) пуризм, що прагне викоринити споконвічні одиниці, які перебувають за межами мовної норми, наприклад, діалектизми, жаргонізми, архаїзми, і зовнішній (ксенофобний) пуризм, спрямований проти запозичень із інших мов.

З точки зору типу пуристичних замінів можливе виділення архаїчного пуризму, що використовує лексичний і словотворчий матеріал, накопичений у мові за попередні роки його розвитку, етнічного пуризму, який полягає у використанні діалектної й просторічної лексики, а також елітарного пуризму, який не допускає в мові еліти архаїзми й діалектизми й віддає перевагу запозиченням.

З точки зору мети пуристичної діяльності, розрізняють реформаторський, захисний, традиційний, націоналістичний види пуризму, а також пуризм-гру [13, с. 352].

Творцями мовного пуризму зазвичай є окремі пуристи (письменники, учені, суспільні діячі), мовні групи, гуртки, товариства, академії, а також усе суспільство.

У Туреччині цим явищем займається Турецьке лінгвістичне товариство, сформоване 12 липня 1932 року і очолене Ататюрком, яке є однією з найго-ловніших наукових організацій сучасної Туреччини, чия діяльність і публікації тривають донині.

Метою Лінгвістичного товариства було виявлення самобутності і багатства турецької мови і надання їй міжнародного статусу серед мов світу. Для здійснення цієї мети це товариство протягом 78 років вело дослідницьку роботу, результатом якої є 912 опублікованих книг, серйозних творів, тисячі проведених засідань, відкритих зборів і лінгвістичних конгресів. Ця організація очистила турецьку мову від іноземних запозичень, запропонувавши використовувати в мові споконвічно турецькі еквіваленти, тим самим внесла величезний внесок, розвиваючи і збагачуючи мову. Не володіючи санкціонованою силою, будучи академічною організацією, всю свою діяльність Лінгвістичне товариство направляло на захист і просвіту суспільства. Після реформ 1983 року воно досягло того високого рівня, про який мріяв Ататюрк.

Діяльність Лінгвістичного товариства, відома під назвою *özleşme* в галузі перетворення турецької лексики, термінології та вироблення норм загальнонаціональної літературної мови, була спрямована на максимальне використання внутрішніх ресурсів турецької мови і поповнення лексичного складу. Була пророблена робота, яка включала в себе:

1) збір генетичної тюркської лексики з турецьких письмових літературних пам'яток з XIII ст. (Tarama);

2) збір лексики з діалектів турецької мови (Derleme), яка була сконцентрована в «Збірці турецької діалектної лексики» і в «діалектологічному словнику»;

3) створення нових слів – неологізмів – шляхом використання словотворчих засобів турецької мови, її діалектів, а також низки інших сучасних і стародавніх тюркських мов (Türetme) [3, с. 239].

Шляхи становлення і розвитку нової літературної мови, звісно, не були легкими. Донині багато вчених, письменників, громадських діячів наполягають на збереженні так званої «живої турецької мови», значну частину якої становить арабо-перська лексика. І навпаки, є прихильники «лінгвістичної революції», які наполягають на необхідності звільнити мову від багатомовних іншомовних нашарувань [2, с. 109]. Так чи інакше, в сучасній турецькій мові знаходиться широке застосування як арабо-перська лексика, так і її турецькі еквіваленти. Наприклад: тур. konuk – ар. misafir – гість; тур. yüzyıl – ар. asır – століття, епоха; тур. tanık – ар. şahit – свідок; тур. kez – ар. defa – раз; тур. eğitim – ар. terbiye – виховання, правила пристойності.

Витоки вкрай негативного ставлення турецьких лінгвістів до запозичень з іноземних мов лежать в історичній долі турецької мови. Як відомо, в певний історичний момент турецька літературна мова зазнала великий наплив іншомовної (арабської і перської) лексики, яка в деяких текстах становить до 90%. Початок республіканського періоду ознаменувався боротьбою за очищення турецької мови від арабізмів і фарсизмів, і одночасно мова зазнала напливу термінів, запозичених з європейських мов (fotoğraf – «фотографія», televizyon – «телебачення», roket – «ракета», komünizm – «комунізм», metro – «метро» і т. п.) [11, с. 91].

У роботах турецьких лінгвістів, зокрема, у праці проф. Хамзи Зульф'якара Terim sorunları ve terim yarma yolları («Питання термінології і способи термінотворення»), питання про запозичення з іноземних мов розглядається виключно з точки зору можливих шляхів позбавлення від них [15, с. 27].

Проте запозичення в галузі термінології неминучі. На даний момент джерело запозичення термінів – європейські мови, головним чином англійська. Як правило, запозичуються терміни, пов'язані з тими галузями знань, які переживають швидкий розвиток. Так, велику кількість термінів було запозичено в сфері комп'ютерної техніки, інформаційних технологій, зв'язку, біології (генетики): skaner – «сканер», printer – «принтер», dijital – «цифровий», klon – «клон», internet – «інтернет», gen – «ген», kromozom – «хромосома».

Від запозичених термінів за допомогою способів словотвору утворюються нові терміни. Так, від терміна klon були утворені терміни klonlama – «клонування», klonlanmış – «клонований». Запозичені терміни також включаються до складу термінів, що представляють собою словосполучення: skan etmek – «сканувати», internet bağlantısı – «підключення до інтернету» [14, с. 209].

Деякі терміни, що не цілком впевнено закріпилися в мові, даються в тому написанні, в якому вони присутні в мові свого походження. Прикладом такого написання є виявлені в турецькій пресі: ecstasy – «екстазі» (психотропний наркотик), i-mode (термін з галузі мобільного зв'язку).

Окрім того, в деяких випадках частина терміна може залишатись в оригінальному написанні, а інша частина – взагалі перекладена турецькою мовою, як в терміні зі сфери інтернет-зв'язку «e-posta». Даний термін походить від англійського e-mail – «електронна пошта», де «e» – скорочення від слова electronic.

Як і в будь-якій іншій мові, в турецькій присутні як виправдані, так і не виправдані запозичення. Деяким термінам (так званим «інтернаціональним») не має сенсу шукати заміну, для інших її не встигли знайти. Але зустрічаються і приклади не виправданих запозичень у тих випадках, коли цілком можна обійтись засобами турецької мови. Так, слово destinasyon, виявлене в статті, присвяченій туристичній тематиці, у глумачному словнику турецької мови відсутнє, але вочевидь воно є запозиченням з французької мови (від destination – «місце призначення»). Виходячи з контексту очевидно, що дане слово було вжито в значенні «план, задум» і цілком могло бути замінено вже укоріненими в турецькій мові словами plan або proje [6, с. 59].

Традиційно головною умовою запозичення іншомовних слів вважається наявність контакту мови-реципієнта з мовою-джерелом і, як наслідок цього, наявність двомовності у мовців. Причини подібного впливу однієї мови на іншу можуть бути як екстралінгвістичними (престижність, комунікативна актуальність, прагнення показати свою обізнаність), так і лінгвістичними (номінація нового поняття, спеціалізація нового поняття, економія мовних зусиль). Поряд з цими причинами можна виділити й інші причини поширення саме англіцизмів в турецькій мові – розвиток професійної діяльності в сфері бізнесу, розвиток комп'ютерної техніки, поява Інтернету, зміна в дозвіллі, поширення поп-мистецтва і спорту, все те, що можна визначити як соціально-психологічна налаштованість на прийняття «нового світу».

Так, в літературі і газетних публікаціях на релігійні теми західноєвропейські запозичення практично відсутні, що визначається тісним зв'язком ісламу з арабської і перської культурою, і, відповідно, лексика повністю відображає даний зв'язок. При розгляді текстів, які відносяться до військової або дипломатичної сфер, слід відзначити велику кількість використаної лексики з французької мови [5, с. 117].

В області міжнародного бізнесу постійно зростає кількість компаній, що проводять політику

використання англійської мови в роботі своїх відділень, які знаходяться не в англійських країнах. Таку мовну політику проводять американські та англійські фірми і в Туреччині, де одним з перших вимог до персоналу міжнародної корпорації є володіння англійською мовою.

У політичній та економічній лексиці кількість слів, запозичених з англійської мови також помітно зростає. Багато в чому це пов'язано з про-західною орієнтацією, яку займає Турецька Республіка в своєму зовнішньополітичному курсі, орієнтованому на США, партнера Туреччини по НАТО, а також бажанням вступити в Європейський союз [8, с. 19].

Таким чином, при розгляді процесу запозичення іншомовної лексики нашого часу і умов, що підсилюють його протікання, слід вказати наступні причини:

- усвідомлення значною частиною населення Туреччини своєї країни як частини Західного світу;
- прагнення Туреччини увійти в Європейський союз;
- переважання в ідеології і офіційній пропаганді об'єднувачих тенденцій над тенден-

ціями, що відбивали протиставлення способу життя традиційного ісламського зразка західним зразкам;

- переоцінка соціальних і моральних цінностей і зміщення акцентів з класових і релігійних пріоритетів на загальнолюдські;
- відкрита орієнтація на Захід в сфері економіки, політичної культури держави, в сферах культури, спорту, торгівлі, моди, музики та ін. Як вважають деякі дослідники, об'єднання запозичених слів в групи за ознакою тематичної спільності є показником їх затребуваності розмовляючими та високий ступінь їх адаптації в лексичній системі, «чим більше залучена та чи інша сфера діяльності в міжнародне співробітництво, тим більш відкрита лексика і термінологія цієї сфери іншомовними словами».

Висновки і пропозиції. Отже, відзначимо, що запозичення з іноземних мов є природним і неминучим процесом. З іншого боку, цей процес служить своєрідним «каталізатором» пуристичної діяльності Турецького лінгвістичного товариства, і, таким чином, добродійно впливає на розвиток способів терміноутворення, властивих турецькій мові.

Список літератури:

1. Брейтер М.А. Процесс языкового заимствования как способ реализации коммуникативных потребностей в рамках межкультурного взаимодействия // Лингвокогнитивные проблемы коммуникации. М., 1997. С. 4.
2. Кондратьев В.Г. Турецкий язык и проблема внешней среды // Вестник ЛГУ. СПб., 1991, № 1. С. 109–110.
3. Кононов А.Н. XI конгресс Турецкого лингвистического общества // Народы Азии и Африки. 1967. № 1. С. 238–240.
4. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). М. : Наука, 1996. С. 142–161.
5. Магницкий М.Н. К вопросу о классификации французских терминологических заимствований в турецком языке // Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. М., 1986. С. 114–122.
6. Магницкий М.Н. К вопросу о фонетической и морфологической адаптации французских заимствований в турецком языке (на материале военно-технических терминов) // Система языка и перевод. М., 1983. С. 5562.
7. Никольский Л.Б. Языковая политика как форма сознательного воздействия общества на языковое развитие // Язык и общество. М., 1968.
8. Орлов С.А. Проблема эквивалентов заимствованной лексики в современном турецком литературном языке // Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. М., 1977. 26 с.
9. Пфандль Х. О силе и бессилии пуризма. Англицизмы и интер-национализмы и их возможные альтернативы (на материале русского, словенского и хорватского языков) // Вопросы языкознания. М., 2003, № 6.
10. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. Лингвистическая проблематика. – Л.: Наука, 1972. 72 с.
11. Старостов Л.Н. Из истории становления турецкого литературного языка // Современные литературные языки стран Азии. М. : Наука, 1989.
12. Усыпенко Н.А. Английские заимствования как фактор современной языковой ситуации // Русский язык в России на рубеже XX-XXI вв. Материалы международной научной конференции (5-6 мая 2003 года). Самара, 2003.
13. Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. Вып. 6. М., 1972. С. 344–382.
14. Юсипова Р.Р. О некоторых путях «очищения» современного турецкого литературного языка // Социолінгвістическіе проблемы развивающихся стран. М. : Наука, 1975. С. 208–213.
15. Sadoglu H. Turkiye'de Ulusguluk ve Dil Politikalan // Bilgi Univ. Yay. Istanbul, 2003. 42 p.

References:

1. Brayter M.A. The process of language borrowing as a way to fulfill communicative needs in the framework of intercultural interaction // Linguocognitive problems of communication. M., 1997. S. 4.
2. Kondratyev V.G. Turkish language and the problem of the environment // Bulletin of Leningrad State University, St. Petersburg., 1991, № 1. S. 109–110.
3. Kononov A.N. The XI Congress of the Turkish Linguistic Society // Peoples of Asia and Africa. 1967. №1. P. 238-240.
4. Krysin L.P. The foreign-language word in the context of modern public life // Russian language of the end of the XX century (1985-1995). M. : Science, 1996. Pp. 142–161.
5. Magnitsky M.N. To the question of the classification of French terminological borrowings in the Turkish language // Semantic-syntactic problems of the theory of language and translation. M., 1986. Pp. 1414–122.
6. Magnitsky M.N. On the question of the phonetic and morphological adaptation of French borrowings in Turkish (on the material of military technical terms) // Language system and translation. M., 1983. P. 5562.
7. Nikolsky L.B. Language policy as a form of conscious influence of society on language development // Language and society. M., 1968.
8. Orlov S.A. The problem of equivalents of borrowed vocabulary in modern Turkish literary language // Avtoref. diss. ... cand. filol. sciences. M., 1977. 26 p.

9. Pfandl X. On the strength and powerlessness of purism. Anglicisms and internationalisms and their possible alternatives (on the material of the Russian, Slovenian and Croatian languages) // Questions of linguistics. M., 2003, No. 6.
10. Rosenzweig V.Yu. Language contacts. Linguistic problems. – L. : Science, 1972. 72 p.
11. Starostov L.H. From the history of the formation of the Turkish literary language // Modern literary languages of Asian countries. M. : Nauka, 1989.
12. Usypenko N. English borrowing as a factor in the modern language situation // Russian language in Russia at the turn of the XX-XXI centuries. Proceedings of the international scientific conference (May 5-6, 2003). Samara, 2003.
13. Haugen E. The process of borrowing // New in linguistics. Issue 6. M., 1972. S. 344–382.
14. Yusipova P.P. On some ways of "purification" of the modern Turkish literary language // Sociolinguistic problems of developing countries. M. : Nauka, 1975. P. 208–213.
15. Sadoglu H. Turkiye'de Ulusguluk ve Dil Politikalan // Bilgi Univ. Yay Istanbul, 2003. 42 p.